

OVER DE WETENSCHAPPELIJKE EN ANDERE WAARDE VAN HEEMKUNDIGE EN LOKAALHISTORISCHE STUDIES

Wij laten hier de tekst volgen van het referaat dat Prof. Dr. Jan Art van de Universiteit Gent, vakgroep Nieuwste Geschiedenis op 12 mei hield op de 32e Gouwdag van het Verbond van de Kringen voor Heemkunde in Oost-Vlaanderen.

Afgaande op het Cultureel Jaarboek van de Provincie waren er in 1994 in Oost-Vlaanderen 55 heem-, oudheid-, familie- en geschiedkundige kringen actief, die samen 54 tijdschriften uitgaven, goed voor minstens 5000 blzn. Hierbij zouden dan nog de jaarlijks verschijnende pagina's en de niet periodieke, eenmalige publicaties moeten geteld worden: voorwaar een indrukwekkende productie. Dit belang van de amateur binnen de constructie van het beeld van ons verleden wordt nog duidelijker wanneer men vaststelt dat in de jaarlijkse bibliografie van de geschiedenis van België minstens tweederden van de gesignaleerde titels op naam van dilettanten staan.

De vraag die het bestuur van de jubilerende heemkring me als thema voor deze lezing opgaf, lijkt dan ook zeer terecht: draagt dit alles, dragen die vele man- en vrouwenuren iets bij tot de wetenschap? Kunnen beroepshistorici en licentiaatstudenten de lokaal-historisch en heemkundige onderzoeksresultaten gebruiken? Ik zou deze vraag stapsgewijze willen beantwoorden.

Eerst zou ik willen in herinnering brengen wat zoal onder historisch-wetenschappelijk verantwoord onderzoekswerk kan verstaan worden en kort nagaan in hoeverre de lokaal-historische en heemkundige publicaties aan die criteria voldoen.

In een tweede stap dan, zou ik willen wijzen op de vele andere dan strikt wetenschappelijke, en m.i. nochtans minstens even belangrijke functies die de lokale dilleantistische geschiedbeoefening vervult.

Om te beginnen moet er komaf gemaakt worden met de idee als zou er onder beroepshistorici een grote eensgezindheid bestaan omtrent wat onder historische wetenschap mag begrepen worden en wat niet. Zo'n strikte definitie, zo'n exclusieve waardemeter bestaat niet. Als er al enige consensus heerst dan is het aangaande het inzicht dat niet zozeer wat men in het verleden bestudeert uitmaakt of het hier om een wetenschappelijk relevante bijdrage gaat of niet, maar wel de manier waarop men dat thema behandelt. Ik denk dat dit voor lokale historici een belangrijk punt is. Het is niet omdat men over 'grote' onderwerpen schrijft - over buitenlandse politiek, nationale regeringsvorming, grootschalige economische en demografische processen en wat dies meer zij - het is niet daar-

om dat men 'grote' of 'goede' geschiedenis schrijft. Er is nochtans een hele generatie vakgenoten geweest die nogal neerbuigend deed over lokale geschiedenis omdat deze zich met liliput-onderwerpen inliet, en haar belang dus niet verder dan de parochiegrenzen zou reiken.

De inmiddels ook al jaren oude studie van Leroy Ladurie over Montaignou bv., een godvergeten gat in de Pyreneeën, heeft inmiddels bewezen dat een historisch werk niet noodzakelijk over keizers en koningen moet handelen om grote relevantie te bezitten. Een goede dorpsgeschiedenis kan wel degelijk, als in een druppel, een hele wereld weerspiegelen en ook voor niet-autochtonen verrijkende literatuur vormen. Dit weze dus duidelijk: lokale historici en heemkundigen hoeven geen wetenschappelijk minderwaardigheidscomplex te onderhouden omdat ze zogezegd met 'kleine' onderwerpen bezig zijn - integendeel: de micro-storia is vandaag ook onder beroepshistorici tot een belangrijke subdiscipline uitgegroeid.

De wetenschappelijke relevantie van een bijdrage heeft dus niet zozeer te maken met het onderwerp dat erin behandeld wordt, dan wel met de manier waarop. Maar wat verstaat men dan onder het op een 'wetenschappelijke wijze' bestuderen van een onderwerp?

Grosso modo kan men binnen het antwoord op die vraag twee uitersten onderscheiden, dat van de maximalisten en dat van de minimalisten, met het merendeel van de praktiserende historici daar ergens tussenin.

Beginnen we met de minimum-eisen, waarover zowat iedereen het eens is.

Ten eerste: dat wat beweerd wordt, moet door de lezer kunnen geverifieerd worden. De auteur moet m.a.w. nauwgezet zijn bronnen vermelden, en die moeten ook door anderen raadpleegbaar zijn, zodat als het ware zoals in de exacte wetenschappen, iedere lezer de proef op de som kan nemen. Ik denk dat het overgrote merendeel van de heemkundige en lokaal-historische publicaties aan die norm voldoet en hoogstens de mondelinge bronnen een probleem kunnen vormen, als ze niet op cassette of anderszins zijn vastgelegd en op een toegankelijke plaats worden bewaard.

Ten tweede: de bronnen moeten deskundig ontcijferd worden. Zelfs een loutere bronnenpublicatie, die dus hoogstens een bouwsteen voor een te schrijven wetenschappelijke verhandeling kan vormen, vergt van de uitgever meestal de beheersing van de paleografie, chronologie, metrologie en andere hulpwetenschappen. Ook interviewen is een hele kunst. Dit is nog veel meer het geval wanneer men de bron 'aan de praat' wil krijgen: men slaagt er maar in een document meer te doen vertellen dan dat een eerste 'blote' en ongeïnformeerde lezing naar boven haalt, door de aanwending van ontcijferingsmethodes allerhande. Een goede historicus 'vertaalt' voor zijn lezer al die tekens die voor de leek in het vak onbegrijpelijk zijn of over het hoofd gezien worden en voegt op

die wijze waarde aan het brute bronnenmateriaal toe - een *conditio sine qua non* om op wetenschappelijkheid aanspraak te kunnen maken.

Ook in dit opzicht schieten maar weinig amateurs tekort, te meer daar vele bijdragen over de 19de en 20ste eeuw handelen, een periode die op het eerste zicht minder ontcijferingsproblemen met zich meebrengt. Op het eerste zicht: want makkelijke leesbaarheid kan misleidend werken en de historisch-kritische zin doen verflauwen. Een juiste interpretatie vergt meer dan ontcijferingstechnieken in de strikte zin van het woord, maar dit brengt ons bij een volgend criterium, het derde:

Het belang van de achtergrondkennis.

Zoals gezegd vergt het naakte uitgeven van een archiefstuk alleen reeds van de historicus een aanzienlijke voorkennis van de paleografie, de diplomatiek, chrono- en metrologie, de institutionele geschiedenis, de taal en ga zo maar door. Die vaststelling heeft sommigen ertoe gebracht te stellen dat de wetenschappelijke waarde van een historische bijdrage eigenlijk in hoofdzaak afhangt van de bij de onderzoeker van tevoren aanwezige kennis, en van de mate waarin die niet op de bron gebaseerde kennis wetenschappelijk is. Een voorbeeld maakt gauw duidelijk waar het om gaat. Wie door een microscoop kijkt en geen microbioloog is ziet mooie kleuren en vormen maar kan hieruit niets afleiden. Men moet van de microbiologie en wat daarmee verband houdt op de hoogte zijn wil men wat men ziet wetenschappelijk kunnen interpreteren. In het archief speelt zich hetzelfde af: een document op zichzelf blijkt voor de leek meestal zo goed als nietszeggend. Het is maar als het gekaderd wordt in een verband dat er iets uit kan geleerd worden, en hoe breder dat verband hoe beter de relevantie en de specificiteit van het document kan geduid worden.

Deze benadering, die de wetenschappelijkheid van een bijdrage niet alleen laat afhangen van het antwoord op de vraag of een bron correct en aantrekbaar is weergegeven en deskundig werd ontcijferd, maar ook de achtergrondkennis van de onderzoeker bij de afweging betreft, maakt heel wat duidelijk.

Vooreerst: het standpunt van de maximalisten, van degenen die stellen dat indien de geschiedschrijving wetenschappelijk wil genoemd worden, zij zich moet voegen naar de eisen die aan iedere wetenschap worden gesteld. Voor de maximalist vormt de bron slechts een van de vele schakels in de keten van het wetenschappelijk onderzoek, en speelt ze zowat de rol die de vallende appel in Newtons denkproces dat tot het formuleren van de wet van de zwaartekracht leidde, vervulde. De nadruk ligt binnen de maximalistische benadering vooral op de meerinformatie die de historicus vanuit zijn niet op de bron gebaseerde kennis aan een bepaalde vaststelling, een bron, toevoegt. De grootte van die toegevoegde waarde en haar mate van wetenschappelijkheid gaat dan afhangen van het antwoord op vragen zoals: wordt het onderzoek vanuit een heldere

probleemstelling aangevat, weet de historicus wel wat hij zoekt, vertrekt hij met een vraag en licht hij de lezer in over de wijze waarop hij het antwoord zal trachten te vinden? Stelt hij zich niet alleen wie-wat-en-hoe-vragen (die vooral beschrijvende antwoorden opleveren) maar vraagt hij ook waarom, en geeft hij aansluitend verklarende antwoorden? En zijn die verklaringen wetenschappelijk, d.w.z. slagen ze erin fenomenen te duiden als gevolgen van aanwijsbare oorzaken, en zijn die oorzaken de doorslaggevende? Doet hij bij dit zoekwerk naar de 'voldoende voorwaarden' beroep op de vergelijkende methode en heeft hij dus weet van gevallen die analoog zijn aan deze die hij bestudeert?

Het zal inmiddels duidelijk zijn dat de maximalisten hun naam niet gestolen hebben en, U weze gerustgesteld, ik ken weinig professionele historici die de maximum-standaard benaderen. De maximalistische benadering heeft misschien haar nut als na te streven ideaalbeeld, als praktische waardemeter van de historiografische productie legt ze de lat veel te hoog en laat ze onvoldoende nuanceren en differentiëren toe.

De nadruk op het belang van de achtergrondkennis kan echter ook meer beemoedigende perspectieven openen. Ze maakt o.m. mogelijk de specifieke bijdrage van de lokale historicus en heemkundige tot de wetenschappelijk verantwoorde geschiedschrijving duidelijker te omschrijven.

De lokale historicus beschikt immers over een relatief zeldzame voorkennis, deze namelijk die men maar verwerft door te leven op de plek waarover men schrijft. Hij kan buiten de klassieke geschreven of gedrukte bronnen tal van andere informatiedragers benutten, en zo van de weeromstuit de geschreven bronnen op een veel exactere en vollediger wijze interpreteren. Bij die andere informatiedragers denk ik dan aan het geografische milieu, het plaatselijke dialect, de mondelinge traditie, de lokale gebruiken, de belangrijke levende getuigen, de niet-officiële bewaarplaatsen: kortom al die informatie die nu eenmaal voor de niet-ter-plekke-levende ontoegankelijk blijft. Reeds Polybius schreef in de tweede eeuw voor onze jaartelling dat vooral hij die zelf in een veldslag voor zijn leven had gevochten ook bij machte was om als historicus een veldslag te beschrijven. Ik denk dat lokale historici en heemkundigen die stelling, *mutatis mutandis*, in hun blazoens zouden moeten inschrijven: zij beschikken als enigen over de 'local knowledge', die kennis die toelaat de geschiedenis van een groep van binnenuit te schrijven. En waarom zouden ze zich ook het vervolg van Polybius tirade niet eigen maken, waar hij van leer trekt tegen de kabinetgeleerden die hun tekort aan ervaring trachten te compenseren met boekenwijsheid?

Maar vooraleer op die suggestie in te gaan wil ik eerst de eerste stap van mijn betoog afronden, en een samenvattend antwoord geven op de vraag naar de waarde van de heemkundige en lokaal-historische publicaties voor het historisch wetenschappelijk onderzoek in het algemeen. Het is duidelijk dat hier

geen welles-nietes antwoord op zijn plaats is, maar van gradaties moet gesproken worden. Amateurswerk is voor de professioneel waardevol van zodra het aan de opgesomde wetenschappelijke minimumeisen voldoet en dus minstens betrouwbare en aantrekkelijke informatie verstrekt. Lokaal-historische en heemkundige publicaties kunnen tot modelstudies uitgroeien naarmate de auteur erin slaagt via vergelijking met analoge onderzoeken, oorzaken en gevolgen, ja terugkerende patronen aan te wijzen en de specificiteit van zijn casus binnen een breder geheel weet te situeren. De lokale vorser is m.i. echter het meest waardevol wanneer hij die informatie aanbrengt die voor de modale beroepshistoricus ontoegankelijk blijft, de "local knowledge". Er zijn dus verschillende manieren mogelijk om zich wetenschappelijk nuttig te maken, iedere lokale historicus of heemkundige kiest de wijze die hem het meest ligt.

In de nu volgende tweede stap in mijn betoog zou ik graag enkele aspecten benadrukken die ik bij het formuleren van een antwoord op de uitgangsvraag naar mijn gevoel niet genoeg in het licht heb kunnen stellen. De kern van mijn argument komt hierop neer, dat amateurs zich m.i. zeker niet alleen, en misschien zelfs niet in de eerste plaats, moeten toeleggen op een zich conformeren aan de normen zoals die door beroepshistorici vandaag worden naar voor geschoven. Die normen zijn eigenlijk vrij jong, en tijds- en situatiegebonden, terwijl de historische discipline minstens 25 eeuwen oud is. Het gilde der beroepshistorici bestaat hoogstens 200 jaar, en de professionelen zijn dus eigenlijk nieuwkomers op een terrein dat sinds jaar en dag door amateurs werd en wordt bewerkt. De ouderdom van het historische ambacht heeft o.m. voor gevolg dat er zeer vele zogenaamd voorwetenschappelijke onderzoeksmethodes en voorstellingswijzen in voortleven, gaande van het aloude kritische verhaal over de eigen tijd zoals reeds Herodotus dat neerschreef, over het meer beredeneerde, rationele relaas over wat nog kan achterhaald worden zoals dat reeds door Thucydides werd gebracht, tot de zeer ambitieuze structuralistisch-verklarende benaderingswijze van de laatste decennia. In de voorbije jaren is die laatste, naar verluidt zeer wetenschappelijke aanpak trouwens onder vuur komen te liggen, en houden steeds meer beroepshistorici een pleidooi voor een terugkeer, of toch minstens voor een eerherstel van het aloude historische verhaal, voor een terug in beeld brengen van de individuele actor en de vele listen en slimigheden waarlangs die handelende mens trachtte te overleven. Amateu(h)stori(ci) zijn, doordat ze als het ware in de rand van het historiografische veld zijn gedrongen, erg goed geplaatst om die strijd onder broodschrijvers, want dat zijn beroepshistorici toch ook, van op afstand gade te slaan. Ze kunnen de voortzetters zijn van oudere benaderingen die misschien niet onmiddellijk aan de wetenschappelijke canon van de tijd beantwoorden, maar doorheen de eeuwen hun zinvolheid hebben bewezen. Zo vergeet men bv. te licht dat de etymologische betekenis van historie teruggaat naar het Griekse

'historein' en dat betekent: getuigen van wat men zelf gehoord en gezien heeft. M.a.w. historici hielden zich vroeger niet alleen bezig met het verleden, maar op de eerste plaats met wat zij zelf konden waarnemen, met eigentijdse geschiedenis. Waarom zouden lokale historici en heemkundigen niet het verhaal van hun eigen tijd schrijven, en de zovele zogenaamde 'petites histoires' die in de gemeente circuleren optekenen? Hoe blij zijn we niet als we zo'n bron voor de 19de eeuw terugvinden, maar wie zal zo'n geschriften voor de historici van de volgende eeuwen nalaten? De andere benadering van de dilettant vormt een noodzakelijk tegengewicht voor het officiële, beroepsmatige, door de Staat gelegitimeerde vertoog over verleden en heden zoals dat door beroepshistorici en andere woordvoerders wordt gehouden. Het wegvallen van de stem der dilettanten binnen de vele wijzen waarop het verleden geëvoceerd wordt zou cultureel gezien een fatale verarming betekenen. Wat ik wil zeggen komt hierop neer: het beeld van het verleden is veel te belangrijk opdat de constructie ervan aan beroepshistorici alleen zou overgelaten worden. Ik zeg dit niet omdat het moeilijk zou zijn om voor dit publiek het omgekeerde te beweren. Er bestaan zeer gegronde, theoretisch-historische argumenten voor. Onderzoek van geschiedenis van de historiografie heeft uitgemaakt dat van 'de waarheid' in historicis geen sprake kan zijn. Daarvoor spreken de door historici aangevoerde verklaringen elkaar te veel tegen, zonder elkaar op te heffen. Dit heeft tot het inzicht geleid dat de historische waarheid en objectiviteit maar dichter kan benaderd worden, naarmate het verleden vanuit verschillende oogpunten, invalshoeken, ja zeg maar: achtergrondkennis, benaderd wordt. Het is de som van die benaderingen die ons dichter bij de waarheid brengt, en niet het oeuvre of de visie van één historicus alleen. Dit theoretische inzicht heeft belangrijke praktische implicaties. Het betekent dat, ook al zou men op het eerste zicht het omgekeerde denken, historisch onderzoek eigenlijk groepswork is. Het betekent ook dat pluralisme, respect voor andermans benadering, als het ware ingebakken zit in de discipline, vermits zonder veelstemmigheid geen historische waarachtigheid mogelijk is. Het wil ook zeggen dat het historisch bedrijf er belang bij heeft dat zoveel mensen als mogelijk, en met de meest uiteenlopende achtergronden hun visie op het verleden geven. Pas op die manier, door het vermenigvuldigen van het aantal amateurs, kunnen eenzijdigheid en blinde vlekken vermeden worden. Amateur-geschiedkundigen weten eigenlijk al per definitie meer dan beroepshistorici. Meestal oefenen of oefenden ze naast hun hobby een 'echt' beroep uit, zodat ze als het ware met een dubbel diploma het verleden bestuderen. De professionele historicus kent alleen maar geschiedenis, de knepen van zijn vak. De dilettant kan die basisregels vrij snel aanleren en voegt daaraan dan nog eens zijn eigen beroepskennis, zijn eigen achtergrond aan toe: die van bediende of kleine zelfstandige, ingenieur of handelsvertegenwoordiger, arts of slager... in ieder geval een schat aan informatie die de beroepshistoricus altijd zal ontberen.

Er is meer: lokale vorsers hebben niet alleen een onvervangbare waarde, door hun 'local knowledge' en hun specifieke achtergrond, in het vlak van het onderzoek, maar ze zijn ook in de verspreiding van kennis over het verleden van onschatbaar belang. Ze moeten zichzelf dus niet beschouwen als de soldaten in een leger waarvan de officieren in de universiteiten zouden zetelen, maar als zelfstandige krijgers, die op hun wijze, met hun aandachtspunten en prioriteiten strijd voeren voor waarachtigheid. Ik ben ervan overtuigd dat ze op die manier pas hun onvervangbare functie, niet alleen ten opzichte van de beroepshistorici, maar ook in breed maatschappelijk verband kunnen vervullen. Zij kunnen het verhaal vertellen dat in de geschiedenisles op school of in de historische al dan niet documentaire films op televisie niet of te weinig aan bod komt: het verhaal van de eigen onmiddellijke omgeving, van de eigen voorouders of voorgangers op de gemeente. Het is op de eerste plaats in dat verhaal dat de modale Vlaming nog kan geïnteresseerd raken, en dat de noodzakelijke aanloop vormt wil zoiets groeien als een breder historisch besef, het inzicht in de niet te ontkomen verbondenheid met wat was en in de verantwoordelijkheid voor wat nog komen moet. Hun kritische omgang met de informatie over het verleden kan de lezer leren ook de actuele berichtgeving met omzichtigheid te hanteren, hun gevoeligheid voor de tijdsdimensie kan onze tijdgenoten mee helpen genezen van hun gebrek aan diepteinzicht. En tenslotte, hun zin voor relativiteit en besef van de veelvormigheid van het verleden zou er ook moeten toe bijdragen dat de multiformiteit van onze hedendaagse cultuur niet als een bedreiging, maar als een potentiële verrijking wordt aanzien.

Dames en heren, het zal U inmiddels duidelijk zijn dat ik overtuigd ben van het belang en de eigenheid van de lokale en amateuristische geschiedbeoefening. Ik zou tot besluit ook nog willen benadrukken dat die specificiteit van enerzijds de dilettantistische en anderzijds de professionele benadering van het verleden geenszins samenwerking tussen beide hoeft uit te sluiten. De opleiding geschiedenis van de Gentse Universiteit heeft in de voorbije jaren getracht via het Centrum voor geschiedenis en met de steun van de provincie, door het inrichten van lessenreeksen en het uitgeven van handboeken aan die samenwerking concrete gestalte te geven. Wat meer is, de lesgevers hebben er zich toe verbonden waar mogelijk lokale onderzoekers zo nodig met raad en daad bij te staan. Aarzel dus niet, mocht U denken dat U ergens kan geholpen worden, hen op de Blandijn aan te schrijven.

Prof. Dr. Jan ART

GENSCHEN WOORDE EN UITDRUKKINGEN
Deel XXXI

kaak, kaak,
nen twiedekker!

Bijien geschart...
en oetiekend dzer

Eddy Levis & Gill. Van Geert

Van den oavend
goa'k mee mijn ta-
pietse uit

Syn.: "'k Ga iene
goan opscharte; 'k
goa iene goan op-
doen": Ik ga mij een
lief zoeken.

Het "tapietse" slaat
hier werkelijk op een
tapijtje dat door de
jongedames opge-
rold onder de arm
werd meegenomen
om in de danszaal op
de harde stoelen of
banken te leggen,
maar ook had het de
signaalfunctie naar
de jongens vrijers-
voeten toe; ik ben
beschikbaar, ik ben
vrij.

Ne gruute lantirre
mee een klein lucht-
se

1. Een groot hoofd

met weinig verstand. Gezegd van iemand die uitwendig heel veel schijnt voor te stellen, doch inwendig zwak, onbekwaam of van geringe waarde is.

"Groote lanteirns met weynig licht" (1799 - Vader Gys)

2. Wordt ook gezegd tegen iemand die in een ander zijn licht staat.

Ne muurzielaide... dat es't zuuste ras

"Ne muurzieker" wordt gezegd van een bastaardhond zonder welbepaald ras. Het enige bijzondere dat er aan is, is dat hij tegen de muur plast. "Muurzielaide" is dan de ietwat verfranste "kakmadammenversie".